

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie. Katedra Psychologii Kognitywnej

WITOLD DOBROŁOWICZ

ORCID: 0000-0003-0693-2274

wdobro1@wp.pl

Typy umysłów

Types of Minds

PROPOZYCJA CYTOWANIA: Dobrołowicz, W. (2020). Typy umysłów. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 33(2), 9–24. DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/j.2020.33.2.9-24>.

STRESZCZENIE

W artykule zostały opisane typologie umysłów, w których uwzględnia się elementy logiczne i intuicyjne. Przybliżono typologie następujących autorów: Henriego Poincarégo, Carla Gustava Junga, Stanisława M. Dobrowolskiego i Malcolma R. Westcotta. W propozycjach tych uczonych, a szczególnie Westcotta, autor niniejszego artykułu dostrzegł i wypunktował wiele pozytywnych właściwości, a jednocześnie wykazał potrzebę ich modyfikacji. Dotyczy to głównie zakorzenionej tradycji traktowania intuicji i logiki jako procesów przeciwstawnych i wzajemnie wykluczających się, czyli nie do pogodzenia jednocześnie w umyśle danego człowieka. Z tego stanowiska teoretycznego dotychczas wyróżnia się dwa czyste typy, jak to zaproponował Poincaré, który wyróżnił typy logiczne i intuicyjne. Pozostali przywołani tu autorzy proponowali większą liczbę typów, z reguły cztery (Jung i Westcott), lecz stosowali niejedno kryterium podziału, stąd obok typów logicznych i intuicyjnych umieszczano typy np. słabe, zgadujące itd. Autor opracowania zaproponował podejście integracyjne, w którym wyróżnił pięć typów umysłu: 1) skrajnie logiczny; 2) logiczny; 3) pośredni (zrównoważony); 4) intuicyjny; 5) skrajnie intuicyjny. Zamieszczono zarówno krótką ogólną charakterystykę tych typów, jak i przykłady umysłów takich historycznych postaci, jak Sokrates, Dmitrij Mendelejew, Johann H. Pestalozzi, Ignaz Semmelweis, Adam Mickiewicz, a także postaci fikcyjnej (literackiej) – Sherlocka Holmesa.

Słowa kluczowe: intuicja; logika; typy umysłu; intuicyjny; logiczny; pośredni

WPROWADZENIE

Czterdzieści lat temu ukazała się książka pod zmiennym tytułem *Struktury umysłów nauczycielskich* (1979), której autorem jest Stanisław M. Dobrowolski (1883–1978). Treść książki bardzo mnie zainteresowała, w efekcie czego niepo-

strzeżenie na całe dziesięciolecie stałem się niewolnikiem zbliżonej problematyki badawczej, a zwłaszcza tej dotyczącej intuicji. Nie tylko treść książki, lecz także osobowość jej autora była dla mnie fascynująca¹. Niewątpliwie był on pionierem.

Obecnie jesteśmy świadkami rosnącego zapotrzebowania na wiedzę o umysłach oraz intuicji. Z jednej strony coraz częściej powtarzane jest hasło, że „wszystko zaczyna się w umyśle”, z drugiej zaś powszechności nabiera przekonanie, że to nie słabi posługują się intuicją, lecz odwrotnie – sukcesmeni, geniusze itp.

Dzieło Dobrowolskiego trzeba kontynuować. Słowo „struktury” użyte w tytule jego książki warto zastąpić słowem „typy” i dokonać próby pewnego uporządkowania różnych poglądów na temat zróżnicowania umysłów ludzkich. Taki jest cel niniejszego artykułu. Ustosunkowuję się tu do poglądów wybitnych autorów, którzy zajmowali się typologiami umysłów, uwzględniając udział intuicji. Ze względu na to, że pomijam poglądy typowo filozoficzne, ograniczam się do czterech nazwisk: Henriego Poincarégo, Carla Gustava Junga, Malcolma R. Westcotta i Stanisława M. Dobrowolskiego. Niestety, problemom, którymi zajmował się nasz rodak, mogłem poświęcić niewiele miejsca. Mimo to mam nadzieję, że w ten sposób jednak przyczynię się do lepszego przygotowania gruntu pod tę problematykę.

W artykule nie opisuję pojęcia typu, lecz posługuję się obrazowym stwierdzeniem, że istnieją cechy umysłu, które: a) występują powszechnie u wszystkich ludzi; b) są unikatowe, indywidualne, trudno się ich dopatrzeć u innych; c) są pośrednie czy wspólne dla pewnej grupy ludzi. Dalej będzie mowa jedynie o trzeciej grupie. Żyjemy w coraz bardziej złożonej rzeczywistości, dlatego wiedza o różnych typach ludzkiego umysłu (w tym udziału w nich intuicji) nabiera szczególnego znaczenia, zwłaszcza w zawodzie psychologa i pedagoga, ale nie tylko. Dostrzegam braki w dotychczasowej wiedzy na podjęty tu temat, a jednocześnie widzę możliwości rozwojowe. Z tego powodu zaprezentowałem też propozycję nowej typologii umysłów.

TYPOLOGIA POINCARÉGO

Henri Poincaré (1854–1912) był wybitnym matematykiem, fizykiem, astronomem. Zaliczany jest do grona prekursorów teorii względności. Wniósł również wybitny wkład do psychologii właśnie w problematyce nas tu interesującej, mianowicie uzasadnił potrzebę dostrzegania dwóch typów umysłowych: logików

¹ Intuicyjnie byłem przekonany, że jej autor musi być niezwykłym człowiekiem. Jednak w literaturze nie znalazłem o nim żadnych interesujących mnie informacji. Miałem szczęście, że pracowałem przez kilka lat z prof. Lucjanem Turosem (Uniwersytet Warszawski), a wcześniej z prof. Tadeuszem Jałmużną (Uniwersytet Łódzki), dzięki którym moje przecucia intuicyjne potwierdziły się z nawiązką.

i intuicjonistów. „Jedni dbają przede wszystkim o logikę. Inni dają się prowadzić intuicji i czynią szybkie, lecz nie zawsze pewne zdobycze; podobnie jak śmiali jeźdźcy w awangardzie” (Poincaré, 1911, s. 7). Tego typu prosty podział na dwa skrajne typy z punktu widzenia współczesnej wiedzy może wydawać się banalny. Nie można jednak zapominać, że w owych czasach intuicja była niedoceniana. Poincaré uzasadniał tezę, że intuicja odgrywa nie mniejszą rolę niż logika nawet w matematyce, a szczególnie w geometrii. Można mówić także o przewadze intuicji nad logiką, co wyraża się w tym, że:

- rozwiązania (odkrycie, wynalazek) pojawiają się nagle, przy czym nie wymagają dużego wysiłku,
- rozwiązania mają walor nie tylko merytoryczny, ale i estetyczny.

Do czasów Poincarégo od uczonych (nie tylko nauk ścisłych) oczekiwano posługiwania się jedynie logiką. Główną zasługą tego uczonego, w interesującą nas tu dziedzinie, był wpływ na dalszy rozwój poglądów dotyczących znaczenia intuicji oraz zróżnicowania umysłów. Co istotne, ta ewolucja dokonywała się bardzo wolno. Są podstawy do twierdzenia, że poglądy Poincarégo na rolę intuicji w umyśle stały się bardziej powszechnie rozumiane dopiero pod koniec XX w.; długa ewolucja spowodowała, że zasługi tego uczonego zostały w dużym stopniu rozmyte.

O TYPOLOGII JUNGA

1. Uwagi wprowadzające

Carl Gustav Jung (1875–1961), szwajcarski filozof, psycholog i psychiatra, napisał obszerne dzieło o typach psychologicznych (zob. Jung, 2015), które niemal przez cały wiek inspiruje nie tylko różnych specjalistów. Wpływ tego uczonego na interesującą nas tu problematykę, czyli typologię umysłów, był i jest bardzo duży. Stało się tak, mimo że faktycznie nie zajmował się tworzeniem nowej typologii umysłowości, gdyż interesowały go głównie dwa typy osobowości, mianowicie introwertyka i ekstrawertyka. Charakteryzując różnice w zachowaniu przedstawicieli tych typów, skierował swoją uwagę na procesy poznawcze, w efekcie czego powstała nowa typologia umysłu jako produkt uboczny.

2. Zarys Jungowskiej typologii umysłu

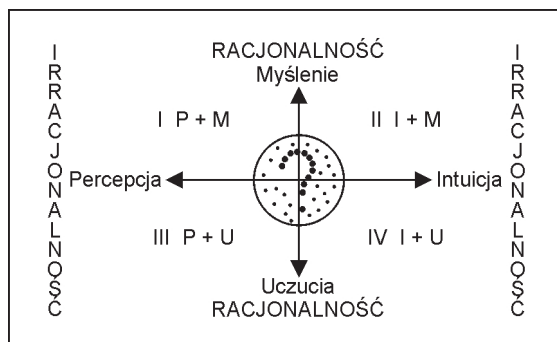
Jung dokonał selekcji wiedzy o umyśle i ograniczył się do wyboru czterech procesów: myślenia, uczuć, percepcji oraz intuicji. Zajął się też problemem wzajemnych relacji między nimi.

Dwie pierwsze funkcje (myślenie i uczucia) traktował jako racjonalne, a dwie kolejne (percepcję i intuicję) – jako irracjonalne. Jako racjonalne traktował te,

które pochodzą z rozumu i pełnią funkcję oceniającą, wartościującą. Taką funkcję Jung przypisał myśleniu i uczuciom. Natomiast druga para procesów, tj. percepcja i intuicja, pełnią funkcje ściśle poznawcze, czyli dają nam gotową wiedzę, niewymagającą rozumowania i dowodów. Nie są to procesy racjonalne, gdyż nie wartościują, czyli zasługują na miano irracjonalnych².

To, że Jung dostrzegł w myśleniu i uczuciach wspólną cechę (mianowicie funkcję wartościującą) i połączył je w jedną grupę, oznaczając mianem racjonalnych, wcale nie oznacza, że bagatelizował występujące między nimi różnice. Wręcz przeciwnie, bardzo mocno bowiem akcentował, że oceny dokonywane przez myślenie i przez uczucia są zasadniczo odmienne, powstają w oparciu o różne kryteria i mechanizmy. Podobnie jest z percepcją i intuicją – oba procesy nie wymagają rozumowania i dowodów, ale dostarczają odmiennych informacji, odpowiednio pierwsza z nich danych szczegółowych o zmianach w środowisku zewnętrznym albo wewnętrznym, natomiast druga czegoś ogólnego, całościowego, jak np. zasady, możliwości, implikacje itp. Należy zaznaczyć, że w funkcjonowaniu każdej z dwóch par (poznającej i oceniającej) jedna funkcja jest dominująca. Oznacza to, że oceny nie dokonują się jednocześnie według dwóch różnych kryteriów, lecz albo przez myślenie, albo przez uczucia. Podobnie jest ze spostrzeganiem i intuicją: albo koncentrujemy się na szczegółach, albo na kategoriach ogólnych.

Z powyższego wynikają cztery typy umysłu; w każdym z nich dominuje jedna funkcja poznawcza, czyli percepcja (S) lub intuicja (I), jak również jedna funkcja wartościująca, czyli myślenie (M) lub uczucia (U), co w sposób schematyczny przedstawiono na rysunku 1.

Oznaczenia: M – myślenie; U – uczucia (funkcja wartościująca); P – percepcja; I – intuicja (funkcja poznawcza, odbiorcza); I–IV – typy umysłu i ich składniki

Rysunek 1. Schematyczne przedstawienie czterech typów umysłu według koncepcji Junga

Źródło: opracowanie własne.

² Jung dokonał daleko idącego uproszczenia, przypisując wybranym procesom pełnienie tylko jednej funkcji. Ponadto nadużywał terminu „irracjonalne”.

Współcześnie w naszym kraju najczęściej używa się nazw typów zaproponowanych przez Czesława S. Nosala (1992) na przykładzie menedżerów. Są to: I – obserwator; II – teoretyk; III – pragmatyk; IV – wizjoner. W centrum rysunku 1 znajduje się zarys znaku zapytania, poprzez który sygnalizuję, że Junga interesowały tylko skrajne typy, natomiast obszar centralny, czyli wspólny, gdzie musi zachodzić jakaś interakcja i mieszanie się cech, pozostawił jako *terra incognita*. Według poglądów tego uczonego cztery funkcje umysłu występują w psychice od początku życia każdego człowieka, ale ich rozwój nie jest równomierny, stąd duże różnice indywidualne.

3. Próba podsumowania koncepcji Junga

Niewątpliwą zaletą koncepcji Junga jest zainteresowanie szerokiego kręgu czytelników problemami intuicji i typów psychologicznych³. W efekcie powstało wiele nowych, zmodyfikowanych propozycji bazujących na tej koncepcji, gdzie ogólny schemat pozostaje bez istotnych zmian. Na gruncie polskim wśród psychologów w pierwszym rzędzie znajdują się prace Nosala (zob. 1990, 1992, 2011). Zalety dzieła Junga wynikają nie tylko z treści, lecz także z formy. Był on przedstawicielem nurtu psychologii dynamicznej, w którym mocno akcentowano sprzeczności wewnętrzne jako źródło aktywności i rozwoju.

Moim zdaniem oprócz zalet koncepcja ta zawiera wiele ograniczeń. Przede wszystkim należy ustosunkować się do następujących kwestii:

1. W koncepcji Junga jest dużo spekulacji, z których nie wynikają wnioski praktyczne. Jego podejście do intuicji jest w dużej mierze typowo filozoficzne. Z jego obszernego dzieła nie dowiemy się, jak zmierzyć opisywane zdolności i typy.
2. Jak słusznie stwierdził Michał Čakrt (2006), w Jungowskiej koncepcji są mocno zakotwiczone m.in. dwa fundamentalne założenia teoretyczne:
 - każdy człowiek musi zdecydowanie należeć do jednego określonego typu,
 - nie może być elementów przejściowych między typami oraz nie ma żadnych typów mieszanych.

Potwierdzeniem powyższych stwierdzeń mogą być następujące fakty:

1. Większość autorów, przybliżając istotę koncepcji Junga, nie jest w stanie obejść się bez zwrotu „albo – albo”, czyli w tej teorii nadużywana jest zasada rozłączności.
2. Oznacza to, że Jung zajmował się tylko typami skrajnymi, ignorował natomiast stany pośrednie.

³ Warto odnotować fakt, że książka Junga o typach psychologicznych w języku polskim prawie od stu lat jest wznawiana w stanie niezmiennym i wciąż jest obiektem szerokiego zainteresowania oraz pobudza do refleksji, inspiruje badaczy. Jestem przekonany, że dobrze to świadczy o autorze i jego dziele, jak również o rosnącym zapotrzebowaniu na informacje o umysłach.

3. Jung walnie przyczynił się do określania intuicji jako funkcji irracjonalnej.
4. Trzeba odrzucić tezę, że intuicja „stanowi cechę charakterystyczną psychologii infantylnej i pierwotnej” (Jung, 2015, s. 491). Stanowisko to zostało już negatywnie zweryfikowane przez rozwój nauki i kultury.
5. Podobnie należy postąpić z tezą, w myśl której „intuicja jest swego rodzaju instynktownym ujęciem jakiejś treści” (Jung, 2015, s. 491).

DOBROWOLSKI O TYPACH UMYSŁÓW NAUCZYCIELSKICH⁴

Stanisław M. Dobrowolski formalnie nie był utytułowanym pracownikiem naukowym, a jedynie nauczycielem i działaczem oświatowym oraz faktycznie oryginalnym badaczem (zob. Okoń, 1998). Bez przesady można stwierdzić, że wyprzedził epokę pod względem rozumienia i doceniania intuicji oraz potrzeby badania empirycznego. Podczas gdy różni sławni badacze rozpylali się w spekulacjach, on badał empirycznie już w latach 30. ubiegłego stulecia. Przedmiotu swych badań (w tym umysłu i intuicji) nie traktował jak pojęć czysto abstrakcyjnych, oderwanych od człowieka, lecz funkcjonujących w sytuacjach zawodowych, głównie nauczycielskich.

Dobrowolski wyodrębnił następujące typy nauczycielskich umysłów: 1) rozumowe; 2) nierozumowe; 3) intuicyjne; 4) nieintuicyjne; 5) organizacyjne; 6) systematyczne; 7) chaotyczne; 8) wyobraźniowe; 9) nieobrazowe; 10) ekspresyjne.

Jego zasługą było wprowadzenie pojęcia „intuicje zawodowe”, które odróżniał od intuicji czysto poznawczej. Z intuicjami zawodowymi mamy do czynienia głównie przy wykonywaniu bardziej złożonych czynności; możemy mówić o intuicji wodza, polityka, lekarza, sędziego, pisarza, a nawet ogrodnika i mechanika. „Polega ona zazwyczaj na wyczuwaniu procesów [podkr. – W.D.], jakie w danej czynności zachodzą, oraz stosowaniu najtrafniejszych w danych warunkach środków” (Dobrowolski, 1979, s. 172). Praca nauczycielska należy do złożonych i trudnych, stąd hipoteza, że powodzenie w tej działalności w dużej mierze jest warunkowane zdolnościami intuicyjnymi. W swych badaniach Dobrowolski posługiwał się rozbudowaną ankietą zawierającą wiele otwartych pytań.

WKŁAD WESTCOTTA

1. Uwagi wprowadzające

Nie może być wątpliwości co do tego, że istotny wkład w omawianą tu problematykę wniosło nowe podejście psychologa amerykańskiego Malcolma R. Westcotta (1929–2008). Dokonał on najpierw krytycznego przeglądu różnych

⁴ Informacje tu zawarte przedstawiam w wielkim skrócie.

poglądów filozoficznych i psychologicznych na intuicję, w wyniku czego odkrył zbyt dużo spekulacji. Westcotta interesowały ściśle badania eksperymentalne, ale nie znalazł godnych naśladowania wzorców. W owym czasie sama odpowiedź na pytanie, czy takie badania są możliwe do zrealizowania, nie była prosta. Przejście od spekulacji do badań eksperymentalnych było wielkim wyzwaniem. Wszak nie było metod, narzędzi, wzorcowych procedur, przydatnych pojęć i terminów (w tym definicji pojęcia intuicji), które nadawałyby się do operacjonalizacji. Westcott (1968) podjął się realizacji trudnych zadań i znakomicie się z nich wywiązał.

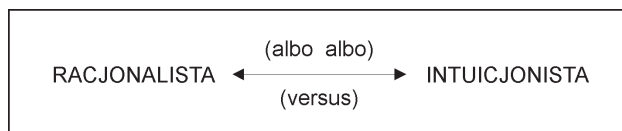
2. Ogólne przybliżenie koncepcji Westcotta

Do badania eksperymentalnego niezbędna była nowa definicja intuicji. Robocza definicja intuicji została wstępnie potraktowana „jako zdarzenie, które występuje, gdy jednostka dochodzi do wniosku na podstawie niepełnych informacji, jakie zazwyczaj są wymagane do osiągnięcia tego wniosku” (Westcott, 1968, s. 100). Powyższe można ująć następująco:

1. Intuicja zachodzi w sytuacjach trudnych, gdy do rozwiązania problemu brakuje istotnych informacji.
2. Mimo trudnej sytuacji podmiot jest w stanie znaleźć rozwiązanie problemu.
3. Chodzi przy tym o taki wynik, do jakiego byłby w stanie dojść w sytuacji łatwiejszej, mianowicie gdyby były podane wszystkie niezbędne dane. Innymi słowy, Westcott upatrywał istoty intuicji w zdolności rozwiązania problemu w sytuacji minimalnych, a nawet niewystarczających informacji (czyli przesłanek) niezbędnych do jego rozwiązania.

Z powyższego wynika, że Westcotta nie interesowała intuicja jako taka, w znaczeniu ogólnym, jakim dotąd powszechnie się posługiwano, tylko jej jeden rodzaj, mianowicie myślenie intuicyjne.

Do celów eksperymentalnych nie nadawały się zadania w tradycyjnej formie, trzeba było je modyfikować. Rysunek 2 przedstawia przykłady zadań stosowanych przez Westcotta. Były stosowane dwa rodzaje problemów: słowne i liczbowe. Przykłady znajdują się w tabeli 1.

Rysunek 2. Antagonistyczne traktowanie cech i typów w koncepcji Junga

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 1. Przykłady zadań stosowanych w badaniach Westcotta

Lp.	Wskazówki (klucze)	Rozwiązania	Ocena pewności
1.	BC; CD; DE; EF; FG	...	1, 2, 3, 4
2.	nad – pod; wewnątrz – zewnątrz; krótki – długi; w górę – w dół; czarny – biały	wysoko –...	1, 2, 3, 4
3.	4:2; 9:3; 25:5; 100:10; 64:8	16: ...	1, 2, 3, 4
4.	326–1957; 732–6195; 573–2619; 957–3261; 195–7326	619–...	1, 2, 3, 4

Źródło: (Westcott, 1968, s. 215).

Uwagi:

1. W kolumnie „Wskazówki” znajdowały się zadania, elementy których stopniowo udostępniano badanej osobie, w zależności od jej zapotrzebowania. Oznacza to, że początkowo większość (albo nawet wszystkie) wskazówek była ukryta, ale można było je odsłaniać. Do każdego problemu było pięć wskazówek (przykładów, kluczy).
2. W rubryce „Rozwiązania” w miejsce kropek osoba badana powinna wpisać w kolejnych wierszach od góry: GH; nisko; 4; 5732.
3. W rubryce „Ocena pewności” osoba badana zakreśla jedną z liczb: 1 – gdy ma bardzo niską pewność poprawności swojej odpowiedzi, gdy kieruje się jedynie „dzikim przypuszczeniem”, czyli zgaduje; 2 – gdy ma niską pewność; 3 oznacza pewność; 4 to absolutna pewność.

W instrukcji zachęcano, aby każde zadanie zostało rozwiązane do końca. Jednocześnie podpowiadano, by rozwiązywać problemy przy wykorzystaniu możliwie jak najmniejszej liczby wskazówek. Czas był nieograniczony. Badacz wykonywał 20 zadań do rozwiązania.

Westcott był zainteresowany problemem dotyczącym tego, ile naprowadzających przykładów trzeba podać, aby dana osoba uznała informacje za wystarczające do rozwiązania zadania. Do tej pory autorzy testów z reguły się tym nie przejmowali i podawali tyle przykładów naprowadzających, ile ich zdaniem było niezbędnych i wystarczających.

Westcott wprowadził następujące pojęcia: 1) „wskaźnik wymagań” – liczba wskazówek, których zażądał badany; 2) „wskaźnik sukcesu” – liczba poprawnych odpowiedzi; 3) „wskaźnik efektywności intuicji” – stosunek wskaźnika sukcesu do wskaźnika wymagań.

Badanie Westcotta wykazało, że różnice indywidualne w tym zakresie są bardzo duże. Badacz wyróżnił cztery typy osób: 1) „zgadujący” – gdy niskim wymaganiom towarzyszy niewielki sukces; 2) „intuicyjni” – gdy niskim wymaganiom towarzyszy duży sukces; 3) „logiczni” – gdy wysokim wymaganiom towarzyszy duży sukces; 4) „słabi w rozwiązywaniu problemów” – gdy wysokim wymaganiom towarzyszy niewielki sukces.

3. Próba podsumowania

Nie może być wątpliwości co do tego, że badania eksperymentalne Westcotta stanowią nowy etap w poznawaniu intuicji i typów umysłu człowieka. Wielką szkoda, że nie kontynuował ich sam autor oraz że chyba nie zostały one docenione, gdyż w minionym półwieczu, o ile mi wiadomo, nie pojawiły się istotne osiągnięcia zapoczątkowane przez tego badacza. Z powyższego jednoznacznie wynika, że bardzo wysoko cenię wkład Westcotta, chociaż po latach badań dostrzegłem pewne niekonsekwencje w stosowanym kryterium podziału na typy umysłu, ale nie będę tu rozwijał tych wątpliwości.

PROPOZYCJA MODYFIKACJI DOTYCHCZASOWYCH TYPOLOGII UMYSŁU

1. Uwagi wprowadzające

Spośród czterech wyróżnionych koncepcji nie wszystkie w jednakowym stopniu odpowiadają współczesnym wymaganiom i nadają się do kontynuacji. Zasługą Poincarégo jest docenienie intuicji i wykazanie, że odgrywa ona pozytywną rolę nawet w matematyce. Model Junga może być bardzo interesujący, ponieważ np. obiecuje poprzez intuicję dotarcie do tego, co zgubiliśmy z własnych doświadczeń (tłumienia, wyparcia), jak również dotarcie do doświadczeń przodków (archetypy) itp. Natomiast trudno dostrzec praktyczną przydatność tej koncepcji do rozwiązywania złożonych problemów stojących przed decydentami, w tym menedżerami. Podejścia Westcotta i Dobrowolskiego mogą wydawać się niektórym prozaiczne, ale niewątpliwie wyróżniają się aspektem praktycznym: koncepcja Westcotta pod względem metodologicznym (eksperymentalnym), a Dobrowolskiego – zawodowym. Jung posługiwał się terminem „intuicja” w znaczeniu szerokim, a nawet tajemniczym. Z kolei Westcott i Dobrowolski traktowali to pojęcie w węższym znaczeniu – pierwszy jako myślenie intuicyjne, a drugi jako cechę zawodową.

Propozycję Junga można podziwiać lub krytykować, a propozycje Westcotta i Dobrowolskiego, oprócz ich uznania, warto rozwijać i modyfikować.

2. Kierunki modyfikacji

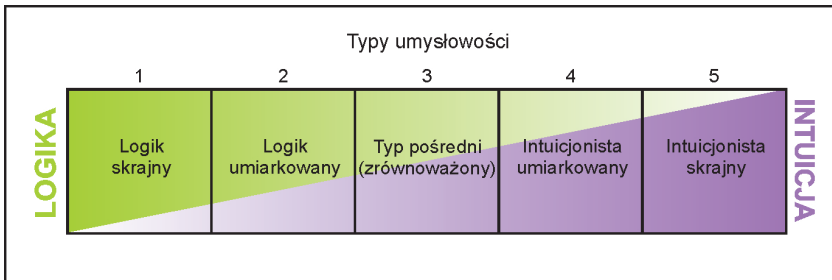
Dotychczas pojawiło się wiele propozycji modyfikacji typologii Jungowskiej, jednak uważam je za niewystarczające. Podstawowe braki wynikają głównie z wadliwego rozumienia intuicji, o czym była mowa wyżej (zob. Čakrt, 2006).

W związku z powyższym w dalszej części artykułu:

1. Zamiast zasady przeciwstawiania sobie cech i typów, co wyrażało się w nadmiernym posługiwaniu się takimi zwrotami, jak „albo – albo”, versus itp.

(zob. rysunek 2), proponuję zasadę ciągłości cech, czyli kontinuum, gdzie są brane pod uwagę nie tylko skrajne wartości, lecz także pośrednie, równoważące skrajności.

2. Wychodzę z założenia, że w każdym umyśle są elementy zarówno logiczne, jak i intuicyjne, występujące w różnych proporcjach, dlatego proponuję stosowanie nieparzystej liczby typów⁵ na zasadzie kontinuum, gdzie jedna cecha nasila się, a druga maleje. W tego typu ujęciach zawsze centralne miejsce będą zajmować typy zrównoważone (mieszane, pośrednie). Optymalna liczba typów w takim ujęciu to pięć, ale w zależności od potrzeb można ograniczyć się do trzech, względnie zwiększyć do siedmiu. Powyższy pomysł unaczni rysunek 3.

Rysunek 3. Hipotetyczne relacje między elementami logicznymi i intuicyjnymi w umysłach pięciu typów ludzi

Źródło: opracowanie własne.

3. Zamiast określenia „typ racjonalny” stosuję wyrażenie „typ logiczny”. Racjonalna jest nie tylko logika, łatwo można bowiem wskazać sytuacje, gdy racjonalnie jest dopuścić do głosu intuicję.

3. Ogólne przybliżenie proponowanej typologii umysłów

Rysunek 3 stanowi ilustrację pięciu typów umysłu, które określiłem roboczo jako: 1) skrajny logik; 2) logik umiarkowany; 3) pośredni (zrównoważony, mieszany); 4) intuicjonista umiarkowany (logiczno-intuicyjny); 5) skrajny intuicjonista. Na bardzo ogólną, wstępną, a przy tym jedynie formalną i hipotetyczną charakterystykę tych typów wskazują dane szacunkowe zamieszczone w tabeli 2.

⁵ Problem parzystości typów w psychologii nie jest tak banalny, jak mogłoby się wydawać. Warto zastanowić się nad pytaniem: Dlaczego w psychologii zakorzeniły się podziały parzyste, w tym głównie na cztery? Dostrzegam potrzebę przezwyciężenia tej tradycji.

Tabela 2. Ogólna charakterystyka nowej typologii

Lp.	Nazwy typów	Proporcja: logika – intuicja (w %)	% w populacji	Typy zawodowe według Hollanda	Przykłady zawodów
1.	Skrajny logik	85–15	5	Konwencjonalny Realistyczny	Tradycyjny księgowy Tradycyjne rzemieślnicze, urzędnik
2.	Logik umiarkowany	60–40	25	Badawczy Realista	Fizyk, geolog, farmaceuta Technik, prawnik
3.	Pośredni, zrównoważony	50–50	40	Badawczy Realistyczny Społeczny Przedsiębiorczy	Różne
4.	Intuicjonista umiarkowany	40–60	25	Badawczy Społeczny Przedsiębiorczy	Prognostyk Socjolog Menedżer
5.	Skrajny intuicjonista	15–85	5	Artystyczny	Poeta, kompozytor, projektant itp.

Źródło: opracowanie własne.

Trzeba w tym miejscu mocno podkreślić, że nie tylko hipotetyczne, lecz także realne i faktyczne cechy umysłu i osobowości wymienionych typów poznamy dokładniej, gdy będziemy dysponować specyficznymi narzędziami badawczymi (głównie testami) oraz zgromadzimy bogaty materiał empiryczny. Wyżej dokonałem próby porównania interesujących nas tu typów z typami zawodowymi zaproponowanymi przez Johna Hollanda (1999). Jest tu pewne zewnętrzne podobieństwo, ale błędne byłoby oczekiwanie, że da się jednoznacznie przyporządkować typy z tych dwóch typologii. Na przykład w świetle typologii Hollanda jest jeden typ badacza, natomiast w rzeczywistości wśród badaczy są różne typy umysłu, badana rzeczywistość jest bardzo różnorodna, nie są jednakowe cele badawcze i wyniki. Badania mogą być twórcze i odtwórcze, przy czym zawody się zmieniają. Tak np. powstał zawód menedżera, który zasadniczo różni się od tradycyjnego kierownika. Podobnie jest z zawodem informatyka.

4. Wstępna charakterystyka i przykłady

4.1. Krótkie charakterystyki

Typ 1: skrajny logik. Docenia tylko logikę, rachunek prawdopodobieństwa, dane empiryczne itp. We wnioskowaniu i podejmowaniu ważnych decyzji stara się opierać na dedukcji, sprawdzonych faktach, na stosowaniu twardych

reguł i narzędzi. Nie docenia przeczuć, domysłów itp. Można go nazwać wrogiem intuicji, chociaż prawdopodobnie korzysta z niej w sposób niejawni.

W epoce skrajnego racjonalizmu ten typ traktowany był jako idealny. Stąd większość uczonych obawiała się posądzenia ich o uleganie emocjom, a tym bardziej intuicji, którą przypisywano jedynie osobom o słabym umyśle (dzieciom, kobietom itd.). Takim umysłem miał się posługiwać po mistrzowsku Sherlock Holmes, ale była to jedynie postać fikcyjna (zob. przykład 2).

Typ 2: logik umiarkowany. Ma cechy typu 1, ale w łagodniejszej postaci. Może np. lekceważyć intuicyjne domysły i sądy, lecz nie jest ich jawnym wrogiem. W większym stopniu dopuszcza elementy myślenia intuicyjnego, ale nie przypisuje im dużego znaczenia. Zamiast o roli domysłów intuicyjnych chętniej mówi o szczęśliwych epizodach (trafach) albo o genialności w racjonalistycznym poszukiwaniu rozwiązania.

Typ 3: pośredni (zrównoważony). Mieszają się tu interesujące nas zdolności i preferencje w równoważnych proporcjach oraz nie zachodzi zasadniczy konflikt między logiką i intuicją. Przywołać tu można osoby, które rozwiązują podobne problemy odmiennie w różnych sytuacjach: w jednych może dominować logika, a w innych (z reguły trudniejszych) – intuicja. Przykładem może być Henry Ford, który pierwszy spektakularny sukces w dziedzinie motoryzacji osiągnął jako intuicjonista, ale gdy był już bogaty, intuicyjne pomysły wydawały mu się zbędne, dlatego opracowanie nowego modelu samochodu powierzył ekspertom, którzy kierowali się głównie logiką. Efektem było wielkie niepowodzenie (zob. Dobrołowicz, 2012).

Typ 4: umiarkowany intuicjonista. W rozwiązywaniu problemów występuje u niego dużo elementów intuicyjnych (mimo że może nie uważać się za intuicjonistę), np. nie trzyma się obowiązujących paradygmatów w doborze problemów, metod i narzędzi; wysuwa daleko idące hipotezy; nie neguje emocji, przeczuć, subiektywnego prawdopodobieństwa. Logika w jego umyśle jednak odgrywa istotną rolę. Nietrudno wykazać, że większość wybitnych naukowców, jak Leonardo da Vinci czy Albert Einstein, to typy intuicyjno-logiczne. W biologii był to Gregor Mendel, w matematyce – Pierre Fermat, Srinivasa Ramanujan, a w technice – Thomas Edison (zob. Dobrołowicz, 1995; Gelb, 1999, 2003).

Typ 5: skrajny intuicjonista. Zazwyczaj przecenia intuicję i lekceważy logiczne podejście. Przykłady tego typu umysłów łatwo znaleźć wśród wybitnych artystów, poetów, malarzy itp. (zob. przykład 6).

Jest rzeczą oczywistą, że w różnych historycznych epokach zmieniało się zapotrzebowanie na różne typy umysłów. Są podstawy do prognozowania, że w przyszłości jeszcze większą rolę będą odgrywać umysły intuicyjno-logiczne (zob. Gardner, 2009).

4.2. Przykłady historyczne

Przykład 1: Sokrates. Dobrowolski (1979) ten typ umysłu określił mianem rozumowego, a jako przykład historyczny przytoczył Sokratesa, któremu przypisał następujące cechy: „(...) refleksyjność i poczucie logiczne, wybitną sprawność umysłu (...). Sądy i postępowanie Sokratesa cechowała wybitna obiektywność. (...) Powyżej wymienione cechy Sokratesa złożyły się na oryginalność jego umysłu, ale też i na jego jednostronność” (Dobrowolski, 1979, s. 95).

Przykład 2: Sherlock Holmes. W naszej kulturze idealnym przykładem typu logicznego miał być Sherlock Holmes. Ta fikcyjna postać miała być wcieleniem czy wzorem autentycznego, skutecznego i pożądanego sposobu myślenia w rozwiązywaniu trudnych problemów w oparciu o dedukcję. Taką cechę przypisał mu autor książek i opowiadań – Conan Doyle, a czytelnicy (w tym zawodowi analitycy) podziwiają fenomen niedoścignionej siły logiki sławnego detektywa, nie dostrzegając nawet absurdalnych stwierdzeń, jak np.: „Człowiek rozumujący w sposób logiczny może wywnioskować istnienie Atlantydy lub Niagary, choć nigdy ich nie widział ani o nich nie słyszał” (Dilts, 2013, s. 125). Pora spojrzeć bardziej trzeźwo na tę postać. Uważam, że w umyśle Holmesa intuicja odgrywała nie mniejszą rolę niż logika, dlatego zakwalifikowałem go do typów pośrednich.

Prawdopodobnie było tak, że w procesie rozwiązywania trudnego problemu w umyśle Sherlocka dominującą rolę odgrywała intuicja, natomiast w procesie komunikowania i uzasadniania rozwiązania posługiwał się tylko logiką, która nobilitowała. Twierdzę nawet, że gdyby Doyle pisał swoje powieści i opowiadania detektywistyczne w naszych czasach, zapewne ujawniłby w umyśle swojego bohatera także warstwę intuicyjną.

Przykład 3: umysł Dmitrija Mendelejewa – więcej w nim logiki czy intuicji? Największe odkrycie naukowe Mendelejewa (1834–1907), powszechnie znane jako „Tablica Mendelejewa” czy „okresowy układ pierwiastków” w opisach podręcznikowych, wydaje się dziełem typowo logicznym, ale gdy zagłębimy się w historię jego powstania, dostrzeżemy ważne ogniwa typowo intuicyjne. Psychologiczne analizy procesu tego odkrycia (zob. Nałczadźjan, 1979) ujawniają fazy inkubacyjne i olśnienia oraz nietypowe dla logika czynności, jak np. układanie „pasjansa chemicznego”, analiza marzeń sennych itp. Prawdopodobnie genialność tego uczonego tkwi w odstępstwie od oficjalnej metodologii nauki, mianowicie w swojej klasyfikacji pierwiastków pozostawił „białe plamy” albo „dziury”, co z punktu widzenia logiki świadczy o niedoskonałości dzieła, z tego powodu początkowo odkrycie Mendelejewa było niedoceniane.

Poza działalnością naukową Mendelejew podobno zachowywał się jak typowy artysta. Wyrażało się to m.in. w ubiorze i nonszalancji obyczajowej.

Przykład 4: Johann H. Pestalozzi jako przykład intuicyjnego pedagoga. Pestalozzi (1746–1827) przeszedł do historii jako wybitny nauczyciel i wychowawca, nie tylko praktyk, lecz także teoretyk.

Według Dobrowolskiego Pestalozzi może być żywym i wyrazistym przykładem typu intuicyjnego, gdyż był:

(...) obdarzony w wysokim stopniu dwiema umysłowymi cechami nauczycielskimi: intuicją i wyobraźnią. (...) Wyobraźnia i fantazja przejawiały się w wielkiej ruchliwości i plastyczności umysłu Pestalozziego, w obfitości koncepcji, pomysłów, w jego dowcipie, w łatwym władaniu piórem, w jego marzycielstwie. Wyobraźni zawdzięczał Pestalozzi przede wszystkim szeroki rozgłos. Intuicja Pestalozziego była decydującym czynnikiem w rozwiązywaniu skomplikowanych sytuacji wychowawczych i w wyborze najwłaściwszych dróg czy środków w kierowaniu młodym pokoleniem. (...) Dzięki intuicji Pestalozzi znał dzieci do głębi, panował nad nimi i zdobywał ich przywiązanie, miłość. Intuicja głównie uczyniła Pestalozziego wielkim. (Dobrowolski, 1979, s. 154 i n.)

Przykład 5: Ignaz Semmelweis – lekarz o umyśle intuicyjnym. Semmelweis żył krótko (1818–1865), ale intensywnie i dramatycznie, co prawdopodobnie wynikało z niezwykłego umysłu oraz zawodu, jaki wykonywał. Jego umysł był typu intuicyjnego, a z zawodu był lekarzem ginekologiem. Odkrył, że gorączka połogowa i śmiertelność rodzących kobiet są wynikiem zakażenia ich krwi, co jest powodowane przez lekarzy, którzy nieświadomie zarazki przenoszą z chorych albo z trupów (po wcześniejszym dokonaniu sekcji zwłok). Wynikało stąd zalecenie dokładnego mycia rąk przez lekarzy. Było to odkrycie przedwczesne (dokonane przed Louisem Pasteurem), gdyż oficjalna medycyna uznawała inną teorię, zgodnie z którą śmiertelność położnic przypisywano nieznannej epidemii „atmosferyczno-kosmiczno-tellurycznej” natury, która wszystko przenika, wkrada się Nielitościwie do wnętrza położnic, zatrzuwa je i zabija. Świat medycyny oficjalnej wówczas oceniał twierdzenie Semmelweisa o tym, że lekarze mogą być roznośicielami choroby, jako pozbawione podstaw logicznych, wszak od stuleci było wiadomo, że jest przeciwnie – lekarze leczą. Intuicyjny umysł naszego bohatera był w stanie skojarzyć nieznanne fakty i dokonać odkrycia, lecz nie sprawdził się w konflikcie ze środowiskiem lekarskim. Adwersarze zaczęli głosić pogląd, że Semmelweis po prostu zwariował. Był to silny atak na niego, w efekcie czego znalazł się w klinice psychiatrycznej. I tu nastąpił koniec jego kariery.

Przykład 6: Adam Mickiewicz – typ skrajnego intuicjonisty. Jean-Charles Gille-Maisani (1987) poświęcił Mickiewiczowi nietypowe dzieło, w którym znajdujemy bardzo wnikliwą i dobrze udokumentowaną analizę twórczości, w tym umysłu i osobowości poety. Według Jungowskiej typologii Mickiewicz został zaliczony do typu intuicyjnego introwertyka.

Zdaniem Gille-Maisaniego o intuicyjności umysłu najlepiej świadczy ballada *Romantyczność*, w której znajduje się słynny dwuwiersz: „Czucie i wiara silniej mówi do mnie / niż mędrca szkiełko i oko”. Mickiewicz podkreślał później

ogromne znaczenie tego wiersza-programu dla całej jego twórczości: „W *Romantyczności* jest już ziarno przyszłej poezji: »czucie i wiara«. Szukałem, widziałem coś, jak tam dziewczeczka, i w dalszych poezjach nigdy się zbyt nie zbiłem z tej drogi” (cyt. za: Gille-Maisani, 1987, s. 69).

W tym utworze mamy ujawnioną hierarchię wartości charakterystyczną dla intuicyjnego introwertyka, mianowicie wyższość:

- wiary nad rozumem,
- wyobraźni nad wiedzą,
- prostoty nad pychą (która wiąże się z rozumem),
- prostego ludu nad mędrkami.

Do tego dochodzi wiara w zjawiska paranormalne. Gille-Maisani twierdzi, że Mickiewicz wierzył w istnienie świata duchów, często procesy psychiczne uważał za duchy, sama materia także bywała według niego duchem.

Źródłem sukcesów Mickiewicza był nie tylko jego umysł skrajnego intuicjonisty, lecz także to, że był poetą (w innych dziedzinach ten typ umysłu mógłby być przeszkodą) oraz żył i działał w epoce romantyzmu.

ZAKOŃCZENIE

W dokonanym przeglądzie dotychczasowych typów umysłu, w których docenia się intuicję, wyróżniłem szczególnie dwie typologie, mianowicie Dobrowolskiego oraz Westcotta. Główna moja propozycja, zasygnalizowana w tym artykule, dotyczy odchodzenia od dychotomicznych podziałów cech i typów na rzecz kontinuum, a tym samym wyodrębnienia typów pośrednich, zrównoważonych. Pożytek z przytoczonych tu informacji będzie większy, gdy wykorzystamy również nowe testy do diagnozy typów umysłu oraz nowy model treningu kompetencji intuicyjnych (zob. Dobrołowicz, 2015a, 2015b, 2019).

BIBLIOGRAFIA

- Čakrt, M. (2006). *Kto jest kim. Typy osobowości dla menedżerów*. Gliwice: Wydawnictwo Helion.
- Dilts, R.B. (2013). *Strategie geniuszy. Myśl jak Arystoteles, Mozart, Disney i Sherlock Holmes*. Gliwice: Wydawnictwo Helion.
- Dobrołowicz, W. (1995). *Myśleć intuicyjnie*. Warszawa: WNT.
- Dobrołowicz, W. (2012). Inteligencja intuicyjna a sukces w biznesie. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, (114), 115–125.
- Dobrołowicz, W. (2015a). O nowych testach umysłu. W: M. Kuśpit, A. Tychmanowicz, J. Zdybel (red.), *Twórczość – kreatywność – innowacyjność* (s. 149–166). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Dobrołowicz, W. (2015b). Trening umysłu intuicyjno-racjonalnego. W: M. Kuśpit, A. Tychmanowicz, J. Zdybel (red.), *Twórczość – kreatywność – innowacyjność* (s. 167–182). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Dobrołowicz, W. (2019). *Intuicja – w kierunku praktyki*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Dobrowolski, S.M. (1979). *Struktury umysłów nauczycielskich*. Warszawa: PZWS.

- Gardner, H. (2009). *Pięć umysłów przyszłości*. Warszawa: MT Biznes.
- Gelb, M.J. (1999). *Mysleć jak Leonardo da Vinci*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Gelb, M.J. (2003). *Mysleć jak geniusz*. Warszawa: Świat Książki.
- Gille-Maisani, J.-C. (1987). *Adam Mickiewicz – człowiek. Studium psychologiczne*. Warszawa: PIW.
- Holland, J. (1999). *Making Vocational Choices*. Odessa: Psychological Assessment Resources.
- Jung, C.G. (2015). *Typy psychologiczne*. Kraków: Wrota.
- Nalczadzjan, A. (1979). *Intuicja a odkrycie naukowe*. Warszawa: PIW.
- Nosal, C.S. (1990). *Psychologiczne modele umysłu*. Warszawa: PWN.
- Nosal, C.S. (1992). *Diagnoza typów umysłu*. Warszawa: PWN.
- Nosal, C.S. (2011). Interakcja inteligencji i intuicji: nowa teoria funkcjonowania umysłu. *Czasopismo Psychologiczne*, 17(2), 207–218.
- Okoń, W. (1998). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Poincaré, H. (1911). *Nauka i metoda*. Warszawa: Wydawnictwo J. Mortkowicza.
- Westcott, M.R. (1968). *Toward a Contemporary Psychology of Intuition. A Historical, Theoretical, and Empirical Inquiry*. London Holt: Rinehart and Winston.

SUMMARY

The article presents typologies of minds which include logical and intuitive elements. The typologies of the following authors are presented: Henri Poincaré, Carl Gustav Jung, Stanisław M. Dobrowolski and Malcolm R. Westcott. In the proposals of the mentioned scholars, especially Westcott, the author of the article noticed and pointed out many positive aspects, but at the same time he showed the need to modify them. This mainly applies to the rooted tradition of treating intuition and logic as opposing and mutually exclusive processes, i.e. incompatible at the same time in the mind of a given person. From this theoretical stand, two pure types have been distinguished so far, as suggested by Poincaré, who distinguished logical and intuitive types. The other authors cited here proposed a greater number of types, usually four (Jung and Westcott), but they used more than one division criterion, hence next to logical and intuitive types were placed, for example, weak, guessing and other types. The author of this study proposed an integrative approach, where he distinguished five types of mind, namely: 1) extremely logical; 2) logical; 3) intermediate (balanced); 4) intuitive; 5) extremely intuitive. Here we can find a brief general description of these types, as well as examples of the minds of such historical figures as Socrates, Dmitri Mendeleev, Johann H. Pestalozzi, Ignaz Semmelweis, Adam Mickiewicz, as well as the fictional (literary) character – Sherlock Holmes.

Keywords: intuition; logic; types of mind; intuitive; logical; intermediate